

О. РАЛЬЧУК

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: МІЖ ЕЙФОРІЄЮ СПОКУС ТА ЗАКОНАМИ УНІВЕРСУМУ

Заглиблюючись у світ «антиідеалів» Станіслава Лема

Видатний французький філософ Ж. Дельоз, відомий передусім як автор «Логіки сенсу», дав багатомірне визначення поняття «сенса». За Дельозом, це атрибут стану речей та їхнє «надбуття», яке одним боком розгорнуте до цих речей, а другим — до міркувань про них. Інакше кажучи, сенс існує як границя між знанням про речі та доцільним, розумним ставленням до них. Логіка сенсу дає можливість додатково об'ємно розглядати ті складні явища сьогодення, котрі самі по собі вже не сприймаються, більше того, можуть призводити до оманливих висновків. Саме з цих позицій автор пропонує певні доповнення до міркувань Станіслава Лема щодо проблем інформатизації сучасного суспільства.

1.

Ми живемо в епоху глобалізації та ідеології постмодернізму. Глобалізація — прояв дій планетарного людства в єдиному часі-просторі нової, по суті, ще не відомої, штучної технобіосфери. Що ж до ідеології постмодернізму, то вона реалізується в широкому спектрі проявів — від втрати відчуття цілісності світу до спокус зняття всіх заборон. Це спричинює наростання у людини розгубленості, втрати смислу власного існування, причому в загрозливих розмірах. Причини тут різні: як недосконале знання тих нових процесів та явищ, котрі з шаленою швидкістю наповнюють людське життя, так і невиважене ставлення до них. З позиції логіки сенсу це сприймається як зриме збільшення абсурду, з позиції простору буття цих речей — матеріальних та/чи духовних — у широкій палітрі: від облудних надій до ситуацій, коли очікувані події реалізуються з точністю до навпаки.

Виникає нагальна необхідність того, що можна означити як «просвітництво сенсу» (спрощено — здорового глузду), тобто такого людського розуміння і світосприйняття, котре одночасно зорієнтоване і на пізнання законів універсуму (світу як цілісності), і на відповідне їх коректне, «контр-абсурдне» використання. Підкреслимо, що, по-перше, це має бути просвітництво саме того переважаючого людського загалу, котрий керується доброю волею, вірить у можливість справедливості та існування істини, але схильний до самонавіювань і переконань у швидкому та остаточному розв'язанні своїх проблем, здебільшого науково-технологічним шляхом із радикальним «перевідтворенням» існуючого природного світу¹. По-друге, тут не можна ставити під сумнів як реальність фізичних, хімічних, біологічних тощо законів природи, так і необхідність їх використання людиною у процесі творення свого «дому» — штучної технобіосфери. Однак варто пам'ятати про спрямованість і, особливо, масштаби застосування цих законів, коли вони, виступаючи як виразники властивостей певних сфер буття, починають загрожувати існуванню інших його сфер, більш вразливих і крихких — органічної та духовної. (Згадаймо влучне зауваження М. Гайдеггера, що людина — не володар суцього і мусить бути тільки пастухом буття.) По-третє, йдеться про просвітництво особливого типу,

провідниками якого мають стати люди глибоких наукових знань і морального авторитету, спроможні дохідливо пояснювати ті складні речі, котрі врешті-решт можуть бути «згорнуті» до кількох зрозумілих уможлядних положень.

Саме такою людиною, «лицарем здорового глузду», ще з часів своїх перших великих публікацій — «Астронавти» (1951), «Магелланова хмара» (1955), не кажучи вже про шедевр світового масштабу «Солярис» (1961) з його крилатою фразою «Серед зірок нас чекає Невідоме» і до останньої — «Мегабітова бомба» (1999) — зарекомендував себе Станіслав Лем. Польський письменник, що народився у 1921 році в українському Львові і сформувався саме там як непересічна творча особистість, немовби продовжує естафету інших цікавих постатей того терену — теж львів'янина за походженням Л. Захер-Мазоха та «Кafka з Дрогобича» — Б. Шульца. Можливо, один з останніх мислителів-енциклопедистів — так його іноді визначає інтелектуальна еліта (загалом не надто охоча до зайвих дифірамбів) — С. Лем відомий не тільки як фундатор сучасної наукової фантастики, а й як драматург, критик, літературознавець і навіть більше — як філософ-футуролог («Діалоги», «Сума технологій», «Філософія випадку», «Фантастика і футурологія»).

Усе ним написане сприймається як тонкий барометр культурно-соціальних і науково-технічних процесів. Звичний для нього доброзичливо-зацікавлений погляд на можливі обрії цивілізаційного розвитку часом змінюється відчутно сатиричним аналізом у традиціях філософської притчі та гротеску відомих класичних творів Дж. Свіфта і Вольтера. Саме такою тональністю пронизаний останній великий твір Станіслава Лема — «Мегабітова бомба». Це зумовлюється (майже за М. Бердяєвим) ризиком реального настання того антиутопічного світу, котрий первісно є тільки можливим і начебто «паралельним». Однак окремі тенденції до самореалізації цього антиутопічного (тобто наповненого «антиідеалами») світу вже простежуються у нинішньому уявленні про інформаційне (постіндустріальне) суспільство, інструментальним базисом якого є інформаційно-комп'ютерна технологія, чо́му, власне, і присвячена «Мегабітова бомба».

У творі вирізняються два окремі аналітичні «зрізи» — «На роздоріжжях інформатики» та «Artificial servility» («Штучне рабство»). У них різна предметна спеціалізованість (перший фрагмент присвячений проблемам топології впровадження інформаційно-комп'ютерної технології у простір буття соціуму, другий — штучному інтелекту^{*}, та їх об'єднує те, що вони шукають відповідь на запитання: чи може безпосередній прогрес цієї технології зробити людину/людство автоматично «кращими»?

2.

У чому ж причина сумніву, прихованого в цьому запитанні? Здавалося б, приводів для занепокоєння дуже мало. «Зовнішній» погляд на розвиток інформаційно-комп'ютерної технології, передусім її носія — світову мережу Інтернет, демонструє картину, яка вражає уяву. Адже вже на межі тисячоліть Інтернет стає по суті глобальним середовищем. «Павутиння» непомітно перетинає державні кордони, пов'язуючи як окремих користувачів, так і цілі спільноти. Досить дешево, без особливих технічних складнощів Інтернет обіцяє надавати користувачам будь-яку інформацію, котру вони можуть знайти, і пов'язувати постачальників інформації з потенційними користувачами з такою швидкістю та легкістю, яку вони раніше не могли навіть уявити. Ба більше, є вагомі підстави говорити про можливість створення на основі відповідним чином налаштованого Інтернету певного «Супермозку»². Адже формується комунікаційна мережа, яка поєднує кінцевих користувачів — живих людей, наділених індивідуальною свідомістю. Природна аналогія з нейронними мережами мозку людини, де взаємодіють живі клітини, ще більше

підсилюється, якщо порівняти кількість цих клітин — нейронів — у мозку (а їх близько 10 млрд) з населенням Землі (6 млрд). За умови прогнозованого зростання її населення до 10–12 млрд і реалізації для кожного мешканця планети можливості виходу в Інтернет аналогія вже переходить у синергетичний принцип фрактальності (самоподібності побудови складної системи на різних її рівнях) і починає прямо працювати на ідеї В.І. Вернадського про становлення ноосфери.

Це, нагадаймо, те знання про речі (додамо: і вміння їх використовувати — «техне», за Арістотелем), яке у Ж. Дельоза визначає «необхідну» умову сенсу інформаційно-комп'ютерної технології. Весь цей, безперечно, позитивний інструментарій сучасного людства (позитивний саме як інструментарій) у дещо іншому ракурсі розглядає і С. Лем. Застереження та гостру критику викликає у нього ставлення до цих речей, завищені міркування про можливість їх використання («достатня» умова існування їх сенсу).

Ці застереження метра можна поділити на дві групи. До першої належать ті, які заперечують «слабкий абсурд» (марні очікування) і містять критику сподівань людства на «чудовий новий світ» виключно під егідою інформаційно-комп'ютерних технологій і за рахунок інших досягнень людської цивілізації. Друга група заперечень спрямована проти «сильного абсурду» як «пошуку добра від добра», і вона безпосередньо стосується проблем штучного інтелекту.

Тут критика автора діє у діапазоні, котрий обмежується двома крайніми позиціями. Перша — це твердження, що повноцінний штучний інтелект (розум) як такий (включаючи не тільки формально-логічне мислення, а й образне, творче, емоційний світ, віру тощо) неможливий, оскільки для цього існує низка «заборон» з боку законів універсуму. Друга позиція — застереження, що навіть у тому разі, коли дані заборони вдасться «обійти» і штучний інтелект «за духом» більш-менш дорівнюватиме людському, то людство може легко перетворитися на заручника його забаганок — чи то цілком невинних, чи вельми небезпечних. (Можливий, скажімо, такий «крутий» варіант, як образа штучного інтелекту за відсутність відповідного тіла і вимога/спроба його реалізації.)

3.

Зауважимо, що автор розглядає тут лише, так би мовити, класичний варіант створення штучного інтелекту «поза» людиною природною. Але сучасна дійсність виявляє інтенсивне (дивне?) прагнення створити вже не тільки штучний інтелект, а й саму штучну людину замість («на місці») людини природної. Дії тут уже розгортаються по всьому фронту існування нинішнього *Homo sapiens*'а. Соматична ділянка демонструє вдалі спроби не тільки зміни зовнішності (це вже рутинна) і заміни людських органів (поки що переважно хворих) на донорські, а й зміни статі (до чого вдаються на даному етапі лише окремі оригінали). Психосоматична ділянка проектує вдосконалення людини шляхом вживлення у її мозок чіпів з вирощеними на них нервовими волокнами — це вже здійснено в США на тваринах. А англійський професор К. Уорвік імплантував собі та родичам (поки що тільки під шкіру) мікропроцесори, що має стати прообразом штучного ментального зв'язку, здатного передавати відчуття та емоції ³.

Є також ментальна ділянка фронту створення штучної людини, яка взагалі не передбачає будь-яких зовнішніх фізичних втручань у її «Я», тут діють майже «нічим» — тільки засобами масової культури (прийняття котрої — річ добровільна: хочеш — підпорядковуйся її моделям, хочеш—ні). А успіхи досягаються вражаючі: формується свідомість людей нової «породи» — енергійно-спрощених, стандартизованих, націлених

на безоглядний гедонізм, позбавлених ціннісного тягаря минулого та особистої відповідальності за майбутнє («чіповіїв» — за Ю. Осиповим).

Тут тільки й залишається, продовжуючи лінію С. Лема та використовуючи його лексику («artificial servility»), охарактеризувати зазначені спроби створення нової (штучної) людини, наприклад, як «artificial degeneration» («штучне звиродніння»). Або навпаки — подивуватись наївності і недалекоглядності Б. Паскаля, котрий називав людину «мислячою тростиною» і вважав її здатність розуміти власну крихкість ознакою своєї гідності. Очевидно, коректне розв'язання цієї та інших, близьких до неї цивілізаційних проблем, потребує ширших міркувань — тобто відповідного метадискурсу. Він має пов'язати знання про речі (їхню природу, можливості) та людське ставлення до них (що з цього випливає не тільки тут-і-тепер, а і в ширшому просторовому обсязі та в розгорнутому часовому горизонті). Інакше кажучи, метадискурс покликаний діяти саме в режимі з'ясування сенсу того, що вже відбувається та/чи може відбуватися у майбутньому.

Такий метадискурс зараз тільки формується — власне як сучасна постнекласична наука ⁴. Домінуючою особливістю постнекласики є те, що вона враховує співвіднесеність отримуваних знань про об'єкт (річ) пізнання не лише з особливостями залучених для цього засобів та операцій, а й людських ціннісно-цільових структур.

Тому постнекласична наука не тільки значною мірою на світоглядному рівні знімає жорстке протиставлення наук про всесвіт наукам про людину, а й починає «працювати» у кодах сенсу. Її наукова картина світу — універсальний (глобальний) еволюціонізм, а основний інструментарій — синергетика. Залишаючи всі змістові онтологічні структури універсуму — час, простір, матерію, дух, можливість, енергію, дійсність тощо на місці, постнекласична наука розглядає зумовлені ними об'єкти та процеси переважно через призму нелінійної самоорганізації і в «нестандартних» сполученнях, недосяжних для попередніх — класичної і некласичної наук. Це дає змогу аналізувати численні проблеми, які виникли не сьогодні, але тип розв'язання яких, без перебільшення, формуватиме цивілізаційне обличчя майбутнього. З'являється можливість побачити їх немовби голографічно, об'ємно, змінюючи різні дослідницькі ракурси та рівні аналізу.

Передусім тут виникає потреба цивілізаційного макророзгляду найрізноманітніших проблем сучасного суспільства, де виділяються два основні взаємопов'язані чинники — ідеологічний та інституціональний.

4.

Ці чинники функціонують на тлі сучасних процесів глобалізації, які разом утворюють ту особливу цілісність, котра є реальною формою буття сьогодення. Якщо розуміти глобалізацію як об'єктивну реальність, зумовлену таким рівнем економічної, політичної та інформаційної сполученості планетарного людства, коли його єдність визначається вже не тільки спільним простором, а й розвитком подій у реальному масштабі часу (синхронно), то для нинішнього етапу глобалізації характерна гранична антиномічність усіх процесів. Вони реалізуються у двох площинах. Перша лежить буквально на поверхні і відображає геополітичний поділ на найзаможніші країни I світу («золотого мільярда») і значно бідніші країни II і III світів (відповідно держави колишнього соціалістичного блоку і ті, що розвиваються). Друга площина, пов'язана з процесами глобалізації, є зовсім не очевидною і йде в їхню глибину. Вона виявляє той проблемний стан речей, який можна визначити так: незрозуміло, чи отримує окрема людина та людство загалом внаслідок глобалізації додаткове виправдання свого існування, приріст його сенсу, чи, попри затрачувані величезні зусилля, відбувається зменшення сенсу, самовідчуження людини? У

першій площині процеси глобалізації піддаються певному цільовому спрямуванню. Адже вони виникли як відповідна «надбудова» до моделі життя країн «золотого мільярда» (звідси — явне небажання мешканців останніх ділитися благами глобалізації з іншими — мовляв, «прогресу на всіх не вистачить»). Крім того, тут існує можливість діяти прецизійно та собі на вигоду через специфічні важелі впливу — МВФ, Світовий банк, окремі транснаціональні корпорації тощо (так звані агенти глобалізму). У другій площині процеси глобалізації скоріш не керовані, а запрограмовані відповідними властивостями ідеологічного та інституціонального чинників. Схоже, ці процеси набувають характеру механізмів з позитивним зворотним зв'язком, що вже «карбує... простою і суворою карбівкою» (М. Гайдеггер) людство, яке їх породило.

Отже, **ідеологічним чинником**, що зумовлює менталітет критичної маси сучасного світового загалу (байдуже — свідомо чи несвідомо), є постмодернізм. Уже на кінець ХХ століття він стає домінуючим світосприйняттям. Діючи як специфічна «надламна» (А. Тойнбі, Л. Гумільов) фаза циклічного цивілізаційного розвитку і спекулюючи на реальних властивостях буття, постмодернізм сформувався як своєрідна контр-культурна (стосовно культури в класичному розумінні) система з низкою характерних особливостей.

По-перше, істотно знизився творчий потенціал порівняно з попереднім модерн-проектом («постмодернізм — культура вже готових цитат»). Цивілізаційний розвиток на основі перманентно оновлюваного наукового знання про фундаментальні особливості світу та зразків високої культури/мистецтва, притаманний модерн-проекту, замінюється розвитком, який відбувається здебільшого за рахунок перерозподілу та оптимізації раніше отриманих людством знань (і чи не найдосконаліший тут інструмент — інформаційно-комп'ютерна технологія) з паралельним поширенням різних форм напівдеструктивної та прямо кримінальної діяльності (нарко- і порнобізнес, торгівля зброєю, гральний бізнес, «розкрутка» поп-зірок).

По-друге, стає реальністю спекулятивне використання можливостей семіотики, утверджується незалежність змісту знаків про універсум від реальних властивостей універсуму, яким вони мають відповідати. Граничним наслідком цього стає інтертекстуальність — легітимізація текстів, для яких критерієм є не семантична («вертикальна») співвіднесеність з реальністю, а синтаксична («горизонтальна») співвіднесеність з іншими штучними текстами. Звідси — можливість їх довільного трактування. Розповсюджуються і стають самодостатніми симулякри — імітатори дійсності, «кращі», ніж сама дійсність.

По-третє, постмодернізм тяжіє до «слабких спокус» (Ж. Бодріяр) неорганічно-штучних форм буття. Іміджеманія, PR-технології — це провідники та втілювачі глибинного потягу до видимості (неавтентичності) на тлі нерозбірливої системи цінностей соціуму та його індоктринованості рекламою і ЗМІ.

По-четверте, спостерігається потяг до абсолютизації ігрового начала. Вже перейдені нормальні межі Ното ludens'a («людини, що грається»), де гра діє як процес творчої універсалізації людських якостей. Сьогодні соціум дедалі більше відтворює і поширює гру як самоціль. Відбувається взаємопроникнення високого і низького, обов'язкового і факультативного, формується «ситуація, коли бізнес стає грою, а гра бізнесом» (Й. Гейзінга), що є ознакою занепаду цивілізації. В соціально-культурній площині це зумовлює нерозбірливість масової культури, в економічній — так звану гру з нульовою сумою, де сума вигравів і програшів усіх оперуючих сторін дорівнює нулю. Тобто відбувається простий перерозподіл певного спільного блага з вигодою для одних за рахунок інших.

По-п'яте, у рамках постмодернізму відтворюються структури «нового середньовіччя» (дещо перефразовуючи У. Еко) з різким посиленням потягу до ірраціонального, епідемією містичного запаморочення, втечею від розуму і диктатом натовпів⁵. Інтелігенція, зорієнтована на високі критерії моралі й смаку, дедалі відвертіше сприймається як рудиментарне утворення, яке чудом уціліло від часів модерн-проекту. Її соціальну нішу інтенсивно заповнюють більш «гнучкі» ділові люди — прагматики, експерти і менеджери. Відбувається «бунт мас» (за Х. Ортегою-і-Гассетом), коли представники різних соціальних прошарків, позбавлені особливих умінь і талантів, не надто цим переймаючись, отримують унікальну можливість мобільно пересуватися, мати до всього доступ і, в принципі, всім володіти.

По-шосте, формується послідовна недовіра до «метарозповіді» (Ж.-Ф. Ліотар) — смислоутворюючої цілісності. Активізується тенденція до деконструкції, дискретизації світу і соціуму на окремі компоненти, байдужі один до одного. Отож, світ постмодернізму проявляється як гетерогенна субстанція, хаотична мережа — ризома, де панують гомогенно-узагальнені правила гри з нульовою сумою: те, що є прогресом для одних, стає регресом для інших; порядок і хаос, цивілізованість і варварство, сучасність і архаїка діють у режимі взаємозумовленості.

5.

Другий, інституціональний чинник — як сукупність певних правил та норм (офіційних і неформальних), а також відповідних механізмів їх захисту і контролю, які регламентують життя людської спільноти, — втілюється у типі суспільства. Той тип, що на рубежі ХХ–ХХІ століть починає формуватися в країнах І світу і з тими чи іншими відмінностями має реалізовуватися в II та III світах, називають інформаційним, або постіндустріальним. Нагадаймо основні його властивості: перетворення виробництва нових технологій (know how), особливо інформаційно-комп'ютерних, на ключовий фактор прогресу; витіснення індустрії сферою послуг; зміна природи та системи управління виробництвом; новий характер управління і самоуправління у громадянському суспільстві; перетворення критерію професіоналізму на один з головних параметрів розвитку тощо.

Втім, у ході становлення інформаційного суспільства стають дедалі очевиднішими перші принципи розходження з первісним його баченням. Так, виявляються утопічними формаційні проекти «інформаційного соціалізму» (Д. Белл) та «відкритого суспільства» (Дж. Сорос). Перший потроху перетворюється на інформаційне «мережеве» поневолення світу, а другий — на «суспільство, відкрите для розграбування»⁶. Глибший аналіз наявних елементів інформаційного суспільства і тенденцій його розвитку дає змогу зробити попередні висновки щодо негативних властивостей, іманентно притаманних його діючій моделі. Їх можна об'єднати в кілька положень.

Перше. У світі виник і зростає «перетворений» (фіктивний) сектор — сфера, де не створюються ні матеріальні, ні культурні цінності, а виробляються і відтворюються переважно фіктивні блага, призначення яких — обслуговування операцій, пов'язаних з трансформацією одних штучно вигаданих видів діяльності в інші. Цей сектор поглинає величезні ресурси, що вивільняються від прогресу матеріального виробництва наприкінці ХХ століття. Центром людської активності стає навіть не виробництво у формі ринку, а діяльність, спрямована на обслуговування та опосередкування ринкових відносин (точніше, операцій) між його інститутами. Між виробництвом, що має матеріальний характер, та утилітарним споживанням формується величезний масив фіктивного капіталу, бюрократії і маскультури. Діяльність тут, як найбільш престижна та динамічна, приваблює найактивніших, здібних людей. І переважно ця сфера стає місцем

впровадження новітніх технологій (передусім інформаційно-комп'ютерних), у ній зосереджується основний творчий і новаторський потенціал людства. Загалом же людство дедалі більше занурюється у ситуацію, коли зростання обсягу виробництва благ (причому переважно завдяки «людському капіталу») реалізується як зростання «фіктивного» сектора, а не як соціальний прогрес. Якщо ж у соціальному векторі виділити певну креатосферу, в якій створюються культурні цінності, діє фундаментальна наука, триває процес формування вільної, гуманної, всебічно розвиненої особистості, то можна говорити про її стагнацію. Ба більше, можна стверджувати, що виробництво фіктивних благ діє як заміник розвитку креатосфери.

Друге. Інформація задля інформації та вузький професіоналізм стають субститутами, заміниками світу культури і творчого потенціалу людини. (Як не згадати зауваження Т.С. Еліота про мудрість, втрачену заради знань, і знання, втрачені заради інформації!) Надзвичайно великий темп інформатизації суспільства створює стійку ілюзію її надзначущості. Насправді ж розвиток чисто інформаційно-комп'ютерної технології, не пов'язаної з реальними перетвореннями речовини та енергії, сприяє лише вдосконаленню методів перерозподілу вже існуючих благ і становленню поп-науки («науки містифікуючої»), спрямованої на безсенсове переуцілювання інформаційного середовища людини та досягнення власних цілей, далеких від здобуття нового знання. Відбувається загальна декультуризація соціуму, пов'язана з розвитком (і навіть ренесансом) хибних форм креатосфери, що поширюються і в мистецтві (маскультура), і в освіті (формування обмеженої еліти і маси працівників для універсамів, «макдональдсів» та складальних конвеєрів), і в науці (яка стає дедалі більше позитивістською, орієнтованою на розвиток «фіктивного» сектора).

При цьому паралельно з деградацією справжньої культури (мистецтва, науки, релігії) розгортається процес технологічного переускладнення матеріальних носіїв псевдокультурних феноменів (примітивні та дорогі відеокліпи, дослідження, орієнтовані не на результат, а на використання складної техніки, масові богослужіння з видовищними ефектами тощо). Людина-творець перетворюється на «фахівця» та «клієнта», підпорядкованого розтиражованим стандартам «суспільства споживання», маскультури і корпоративної ідеології⁷.

Третє. У надрах інформаційного суспільства розвиток інформаційно-комп'ютерної технології набуває самодостатнього та некерованого характеру, дедалі відсторонюючись від реальних потреб соціуму, примушуючи людство вже «навздогін» прилаштовуватися до його примх. Передусім це стосується так званої інтернет-економіки, де трансформуються практично всі сталі категорії традиційної економіки. Інтернет-економіка, ґрунтуючись на інформаційно-комп'ютерній технології, породжує та розкручує новітню спіраль фіктивної, але легальної економічної діяльності. Це ірраціональна економічна модель, побудована на оперуванні віртуальною атрибутикою у віртуальному просторі, де за зовнішньою оболонкою економічних і фінансових категорій немає жодного реального, «фізичного» відповідника. Так, віртуальні фінанси починають опосередковувати віртуальні відтворювальні цикли, а ті, у свою чергу, базуються на «віртуальних» проектах, які стають такими, оскільки реальні проекти рідко завершуються втіленням. Звідси виникає абсолютно новий феномен фінансової економіки — «фінансоміки» (Ю. Осипов), який існує виключно у комп'ютерних мережах. Він відірваний від реальної економіки. Водночас інтенсивно формується і вже діє певний аналог управління фінансомікою. Але це фактично управління за допомогою контрольованої деструкції або організованого хаосу, тобто, власне, вже не управління, а фінансова влада небагатьох «глобальних гравців» над усіма іншими. Отже, є підстави стверджувати, що в інформаційному суспільстві «поганий» вид економічного виснаження,

притаманний попередньому, індустріальному суспільству, — мілітаризація — поступово замінюється на «найгірший» — техногенне виснаження ⁸.

6.

Самодостатній характер розвитку інформаційно-комп'ютерної технології, котрий на рівні конкретної особистості діє як запрограмований на недозованість споживання, таїть у собі дві основні небезпеки.

Перша, «буденна» — це ті негативні впливи на особистість, котрих зазнає звичайний користувач комп'ютерної мережі. Адже спілкування з нею не може не позначатися на його менталітеті. Інформація, що сприймається через монітор, діє безпосередньо на підсвідомість, обминаючи блоки критичного осмислення ситуації. Взаємодія з мережею знімає просторові та часові бар'єри спілкування — виникає ефект «присутності». Вивчення психології фанатиків Інтернету в США виявило, що їхні погляди і навіть зовнішні риси характеру протягом одного-двох років змінюються у напрямі ціннісних орієнтирів, котрі їм нав'язує комп'ютерна інформація, — світ перетворюється на подобу мрій та сновидінь, де все можливо. Є підстави стверджувати, що «людина мережева» стає одним із програмно-апаратних засобів кіберпростору. Тут відкривається доступ до підсвідомості індивіда, з'являються широкі можливості цілеспрямованої маніпуляції нею, тобто її розвиток переводиться у сферу електронної несвободи. Саму ж мережу можна розглядати як активний засіб (подібно до наркотику), здатний перекомутувати масову свідомість.

Другий тип небезпеки впливу інформаційно-комп'ютерної технології на людську особистість умовно можна охарактеризувати як «контр-науковий»: він пов'язаний з приглушенням творчого, теоретичного мислення. Така небезпека взагалі коріниться у спокусі підміни творчо-пізнавальних начал людини певними інструментальними засобами (згадаймо небезпідставні застереження Сократа проти зловживання записуванням: мовляв, тоді у людини зникає необхідність тренувати пам'ять і уяву). Однак у сучасних умовах цей чинник набуває нових вимірів і масштабів.

Передусім, на рівні окремих користувачів поширене майже забобонне переконання, що комп'ютер може більше, ніж вони самі. Такого ставлення не було у «залізних програмістів» епохи «Мистецтва програмування для ЕОМ», тобто людей, які добре розумілися на тому, що може і чого не може машина (тоді вона була великою і призначалася для колективного користування).

Віра у надможливості електронного виконавця зміцнюється з переходом на персональний комп'ютер, доступний для великого кола користувачів — не математиків-програмістів за освітою і не знавців конкретної предметної галузі. Можливість використовувати широкий спектр готових пакетів прикладних програм (однак не створених спеціально для конкретних дослідницьких ситуацій), а також розвинених засобів мультимедіа породжує явище, яке можна охарактеризувати як «імідж-використання». Домінуючим тут стає не комп'ютерне моделювання пари «сутність — явище» з метою виявлення певного нового метасенсу, а рекламування «інформаційної оболонки» предметної галузі, коли, майже за Г. Гегелем, створюється «дурна безкінечність» графіків, діаграм, таблиць і баз даних.

Далі, звичайно, з позицій можливостей легкодоступного обміну інформацією та організації роботи міждисциплінарних творчих колективів важко переоцінити значення мережі Інтернет для науково-творчої діяльності. Серйозна контр-наукова небезпека виникає внаслідок некоректного використання цих можливостей.

Адже в разі творчої (теоретичної, проективної, осмислюючої) діяльності переважає «вертикаль» утворення нового змісту, пов'язана з евристичним баченням уже знайомих речей («інсайт» інтуїції; монада пізнання Г. Лейбніца, що «не має вікон»; усамітнення пророків). Для Інтернету ж як квінтесенції стилю життя постмодернізму, навпаки, характерна «горизонталь» зв'язку-ризми множини текстів різних жанрів і спрямованості, але з рівними правами на існування («гра з текстами»). Це багатство множини визначає, власне, і головну постмодерністську спокусу мережі — не створювати принципово нове («вертикаль» нового змісту), а нескінченно шукати по «горизонталі» щось готове, близьке до необхідного, оскільки в Інтернеті завжди «все є». Парадоксально, але нинішній Інтернет у певному сенсі стає найпотужнішим і найрозвиненішим засобом утримання людини поза справжньою творчістю, провокуючи виробництво нею імітаторів у науці та мистецтві.

Жодною мірою не ставлячи під сумнів перший реальний здобуток інформаційного суспільства — утворення світової інформаційної цілісності, зазначимо водночас, що замість очікуваного розширення творчої свободи, завдяки якому знання стали б вищими за товарні відносини, поки що формується суспільство із жорсткою мережевою несвободою. У ньому сутність людини ще більше відчужується від її існування (із ліквідацією «четвертого розриву» між людиною та машиною⁹), ніж в індустріальному суспільстві, а знання дедалі більше стають товаром.

Отож, електронна мережева структура суспільства утворює потужний соціальний каркас необхідності, який обмежує імовірнісний конус свободи прийняття людиною рішень. У цьому силовому полі безперервного інформаційного впливу формується і менталітет «нової» людини з перетворенням первинних складових її душі на новітні, необхідні. А відбувається це, схоже, за схемою: «замість розуму — інформація, замість віри — лицедійство, замість волі — гроші» (о. Юр'єв).

Цей «футурошок» (за відомим висловом А. Тофлера) стає зрозумілішим, хоча, очевидно, не більш втішним, коли розглядати його з позицій постнекласичної науки, де умовно можна виділити два блоки законів універсуму — онтологічний і синергетичний.

7.

Онтологічний блок дає пояснення нинішній цивілізаційній ситуації (зокрема, популярності комп'ютерно-інформаційної технології), припускаючи існування певних начал буття, співвідношення між якими, власне, і зумовлює його стан. Важко не погодитися з дослідниками, котрі вважають, що тут діє впорядкована тріада начал, яка містить цілу палітру значень. З них найважливіші: 1 [можливість, потенційність, потенція] —> 2 [енергія, діяльність, дія, акт, актуалізація, виконання] —> 3 [ентелехія, дійсність, актуалізованість, здійснення]¹⁰. Головним чинником, який визначає статус буття, є середня ланка тріади — енергія. Перебуваючи між потенцією та ентелехією, вона може займати в цьому просторі різні положення, подекуди наближаючись до одного чи другого з «крайніх» начал. Тут найбільш знайомою для людства є ситуація, коли енергія виразно дистанційована від них обох. Тоді буття виступає в усіх своїх «класичних» проявах мети, причини, форми, тривалості тощо, дія яких має характер природних законів. Це нормально втілене буття. Інші два його стани зумовлюються порушеннями центральної позиції енергії у тріаді і зміною звичних для людини форм буття. Так, наближення начала енергії до начала ентелехії породжує той особливий тип трансцендентного буття, де звичне формотворення ускладнюється багатою енергетикою. Трансцендентне буття має більш-менш знайомі людині прояви — екстаз, натхнення великих учених, митців, пророків, — а також незнайомі можливості виходу на інші онтологічні горизонти буття.

Тому буття тут стає «надвітленим». І навпаки, наближення начала енергії до начала потенції виявляє можливість буття із слабкою енергетикою, яке тільки позначене формами своїх проявів, але насправді «недовтілюється», не має повного набору необхідних для цього реалій. Така форма буття є віртуальною реальністю. За природних обставин вона виникає в разі деяких психічних захворювань і вживання наркотиків, а за штучних — навіюється апаратними засобами інформаційно-комп'ютерної технології — від електронних ЗМІ до мережі Інтернет.

Таке розщеплення спектра буття на різні форми його існування і сприйняття людиною (назвемо це подією) дає підстави ілюструвати їх за допомогою традиційної для онтології світлової метафоричності, послідовно вирізняючи:

— звичайні, «наявні» події, яким відповідає рівне свічення;

— трансцендентні події, котрі співвідносяться зі сфокусованим і надінтенсивним спалахом (імпульсом лазерного променя);

— віртуальні події — блимання, мерехтіння світла [11](#).

Тому проти віртуальних подій як таких (ширше — віртуальної реальності) начебто й нема чого заперечити, оскільки вони запрограмовані у структурах буття. Існує невелика кількість пасіонарних пророчо-творчих особистостей з потягом до принципово нового, трансцендентно-невимовного у бутті та з власними аскетичними потребами. Загалом перебуває у лоні «рівного свічення буття», реально сприймаючи те реальне, що відбувається довкола. Очевидно, має існувати і певна кількість маргіналів, котрі виразно і по-різному відчують не те, що є поруч, а те, що за певних обставин могло б бути (додамо — як калейдоскоп звичайного, але із зміненими пропорціями і масштабами). Більше того, «керована» віртуальна реальність — це культурний феномен, який у наш час набуває дедалі більшого практичного значення. Поняття «віртуальна частинка» — одне з ключових у теоретичній фізиці. Та й осмислення складних процесів розвитку потребує віртуальної парадигми. Незамінними є відповідні комп'ютерні системи на основі віртуальної реальності для підготовки фахівців, проектування складних конструкцій тощо.

Отже, тут, як і в усіх випадках, коли йдеться про продукти людської творчості, є і набутки, і свої небезпеки. Розширюються досвід і здібності людини, але відбувається це за рахунок занурення у спрощену та здрібнену, недовтілену і недооформлену реальність, у сферу означених пунктиром подій та енергетики. Гіпертрофія «віртуалістського світосприйняття», глобальна трансляція і тиражування в інформаційному суспільстві його установок є очевидним симптомом енергетичного занепаду людини і світу — занепаду не кількісного, а якісного: тріумфу імітаторів постмодернізму.

Вельми небезпечно і те нове явище сьогодення, котре можна охарактеризувати як компенсуючу агресивність віртуальної реальності. Вона проявляється у свідомому чи несвідомому прагненні носіїв віртуального менталітету обмінювати свої фантоми на цілком вагомій життєвій блага. Причому йдеться не просто про необхідні для «реального» існування блага, а про ті, які за масштабами і розмаїттям уже безпосередньо пов'язані з інтенсивністю віртуальних претензій. На свідомому рівні це діє як фінансовий «кубик Рубіка» (згадувана фінансоміка) зі схоластичними, але витонченими і добре продуманими схемами спекуляцій небагатьох глобальних гравців, які оперують віртуальним фінансовим капіталом на основі інтернет-економіки. Власне, такий капітал, паразитуючи на реальному (виробничому) секторі економіки й існуючи лише у формі штучно організованих пірамід фінансового успіху, породжує проблему глобального ризику, яка стає однією з прикмет

сьогодення ¹². На несвідомому рівні «самоотруєння» віртуальною реальністю задає загальний тонус суспільству, який відповідає формулі «здаватися, а не бути». І компенсуватися він може тільки за допомогою безперервного споживання. Це компенсуюче споживання речей необов'язкових, але таких, що, як наркотик, поглинаються у режимі постійного збільшення доз і за будь-яку ціну, відбувається вже цілком «пристойно», внаслідок примусово інтенсивного зростання реального сектора економіки.

8.

Ось так, неначе тільки входячи з «парадного входу» у ноосферний світ і цим самим ніби знімаючи проблему «меж зростання», створену попереднім, індустріальним суспільством, інформаційне суспільство, схоже, з «чорного входу» вже вводить в обіг ту суміш із новітніх ризиків і гіпертрофованих масштабів діяльності людства, перед якою блякнуть небезпеки індустріалізму. Нагадування у зв'язку з цим про проблеми техногенно-екологічної безпеки і сталого розвитку перетворилися вже на певний ритуал. Соціальним же відповідником тут стає «піар у поєднанні і тотожності з тероризмом». З чисто наукового погляду нас цікавлять тут дослідження того, чим і завдяки чому інформаційне суспільство може бути безпосередньо небезпечним для самого себе. Тому умовно зніmemo контекстові екологічну, соціальну, демографічну, (гео)політичну тощо проблеми, і дослідження виведе нас на другий блок законів універсуму — **синергетичний**.

Якщо онтологічні закони універсуму визначають «панівний настрій» інформаційного суспільства, то синергетичні — те, до чого такий настрій може призводити як у стосунках суспільства із самим собою, так і ширше — у його взаєминах з довкіллям. Усе це постнекласична наука розуміє як соціоприродну систему, де взаємозумовлено діють людське і природне начала. І тут обрана інформаційним суспільством поведінка підпорядковується двом ключовим групам законів синергетики як самоорганізації складного. Перша група законів, котрі сьогодні превалюють у теоретичній синергетиці, презентує принципи нелінійного розвитку складних систем, другу можна охарактеризувати як ресурс складності соціоприродної системи.

Основні аспекти першої групи законів — це атракторна рівновага (існування для кожного моменту часу відповідної множини можливих і доцільних станів системи), немарковські процеси або процеси з «пам'яттю» (певна залежність станів системи в наступні моменти від її станів у попередні моменти) та автопоезис (режим прогресуючого розвитку системи завдяки вдосконаленню своєї структури). Аналіз соціоприродної системи з цих позицій дає розуміння того, якою є, власне, її «природа». Якщо ж нав'язувати їй примусові шляхи розвитку, культивувати компенсуючу агресивність із жагою підправляти реальну соціоприродну систему під віртуальну реальність замість того, щоб «сприяти власній тенденції розвитку» (І. Пригожин), то й відбуватиметься той процес некерованого зростання складності, котрий є однією з постмодерних ознак нашого часу. За цих умов соціоприродна система вже на соціальному рівні починає нагадувати організм, позбавлений імунітету. Будь-яке ефективне довгострокове соціальне управління стає тут неможливим — ні з позицій класичної управлінської парадигми («що слід робити»), ні з новітньої («чого не слід робити»). Причому інформаційно-комп'ютерна технологія тут вже безсила. Ця група синергетичних законів уже починає фіксувати «слабкий абсурд» нинішніх тенденцій розвитку інформаційного суспільства.

Друга група синергетичних законів, котра відображає ресурс складності соціоприродної системи, діє як узагальнення відомого закону необхідної різноманітності У. Ешбі та його доповнення законом ієрархічних компенсацій Є. Седова. Дещо спрощуючи, можна

запропонувати таку інтерпретацію принципу ресурсу складності: складність соціоприродної системи є величиною сталою (схильною до повільної еволюції) і комплексною, яка інтегрує в собі складність усіх її компонентів (підсистем). Тому форсоване підвищення складності одного чи кількох компонентів системи зумовлює компенсуючі зниження складності решти її компонентів. Це необхідно для збереження загального рівня її складності. Більше того, є підстави вважати закономірними певні динамічні, затухаючі у часі, коливання: коли рівень складності системи неприпустимо збільшується, це викликає наступні компенсуючі процеси хаотизації усієї системи, а коли зменшується — тимчасову завищену впорядкованість.

Парадигма універсального еволюціонізму¹³ постнекласики розглядає Всесвіт як систему, складність якої від моменту Великого вибуху (приблизно 15 млрд років тому) і дотепер невинно наростає, долаючи послідовні етапи передбіологічної, біологічної і надбіологічної (соціальної) еволюції, включаючи і локальні підсистеми, зокрема нашу планету. Отже, за цією парадигмою, Земля як глобальна соціоприродна система має свій «органічний темп» збільшення складності (з коригуванням на ступінь системної відкритості). Виникає запитання: що є найактивнішим «неорганічним донором» зростання її складності? Нагадаємо: зміни за останні 40 років за масштабами можна порівняти з тими, які у палеоліті відбувалися протягом мільйона років. Відповідь на поставлені запитання лежить на поверхні: таким донором є інструментальний базис людства з його сучасним ядром — інформаційно-комп'ютерною технологією.

Які ж компоненти у даній ситуації зазнають компенсуючого спрощення? Передусім це біосфера (природа). Але вона спрощується (знищується), чинячи опір за принципом Ле Шательє–Брауна, тобто набуваючи таких нових форм, за яких тиск ускладнення на неї зменшується. Другий компонент — людське тіло. Незважаючи на старі та нові хвороби (вже понад 30 тис.) і мутації людського геному, тут опір іде по лінії створення штучної (нової) людини. Отже, найбільш незахищеними, приреченими на спрощення залишаються тонкі сфери культури (колективної та індивідуальної), духу й душі, реальні наслідки вразливості яких стають дедалі помітнішими. Це вся та крихкість «мислячої тростини», або справжньої креатосфери, котра парадоксальним чином починає «спрацьовувати» не в трагічному сенсі (як це розумів Б. Паскаль), а в банальному: відбувається просте витіснення її субститутами фіктивного, перетвореного сектора інформаційного суспільства. Як наслідок — «людина багатовимірна», складна, котра тільки завдяки таким властивостям і могла піднятися до власної реконструкції, починає перетворюватися на «людину одновимірну», функціонально спрощену. Тобто ця група синергетичних законів універсуму вже фіксує той вплив інформаційного суспільства, який можна охарактеризувати як «сильний абсурд».

9.

Як бачимо, логіка сенсу — тонкого проміжку між речами і ставленням до них — справа складна. Схоже, що виявлення сенсу в сучасному переускладненому світі відбувається опосередковано і потребує так званого апофатичного, контекстуально-заперечувального визначення (сенси не те, не таке, інше...). При цьому він «висвічується» завдяки дії його великого антагоніста — абсурду. Наростання абсурду, яке стає дедалі помітнішим у стосунках між новонароджуваним інформаційним суспільством і законами універсуму, викликає, щонайменше, два запитання.

Перше з них: чи взагалі інформаційно-комп'ютерна технологія та інформаційне суспільство є носіями певного цілеспрямовано-дегуманізуючого начала? Є вагомими підстави стверджувати, що в жодному разі — ні. Суто з управлінського погляду справа

полягає у принципово хибній (свідомій чи несвідомій) зорієнтованості інформаційно-комп'ютерної технології на спілкування людства із самим собою переважно «по горизонталі». У культурно-соціальному плані це породжує явище гомогенної замкненої системи, де має збільшуватися її загальна ентропія (спрошеність), прискорювана процесами наростаючого переускладнення інструментального базису людства. В історико-цивілізаційному плані тут можна констатувати певний шлях людства. Раніше воно існувало у лоні безмежності природи, пов'язаної з бездоганно збалансованими потоками реальних енергії, речовини та інформації, тобто трансцендентності, можливо, й суворой, але мудрої. Тепер людство переходить до підпорядкування трансцендентності, створеної власноруч. Це штучна, холодна і байдужа трансцендентність «горизонтально» спрямованого інструментарію самого людства, передусім інформаційно-комп'ютерної технології, що зумовлюється логікою її власного розвитку.

Штучність такої трансцендентності виявляється у двох її особливостях. По-перше, з позицій онтологічної тріади вона має віртуально-трансцендентний характер, де замість пошуку форм буття під певний стан енергії (як у «нормальній» трансцендентності) відбувається, навпаки, підключення енергії до спонтанних віртуальних форм. По-друге, тут людство дивним чином підпорядковується своїй інструментальній похідній, оскільки вона потребує невпинного служіння собі. Отже, людство майже непомітно і начебто природно-закономірно потрапляє у залежність від власного інструментарію, потроху втрачаючи свою волю і свободу.

Радикальним і знову-таки суто управлінським розв'язанням проблеми протистояння дегуманізуючому впливу інформаційного суспільства була б переорієнтація дії інформаційно-комп'ютерної технології з «горизонталі» на «вертикаль». Цьому відповідав би діалог людства з природою, їх співіснування, коли з боку природи забезпечувалася б необхідна множинність форм рівноваги, циклів, абіотичних і біотичних видів, а з боку людства — «стійка нерівновага» його сталого розвитку¹⁴. Такий «новий діалог людини з природою», можливий тільки за допомогою відповідно налаштованої інформаційно-комп'ютерної технології, знімав би, власне, у блоці синергетичних законів універсуму і «слабкий абсурд» некерованого наростання складності, і «сильний абсурд» людського спрощення. Більше того, у такому суспільстві, побудованому вже на засадах діалогу, точніше полілогу множини суверенних феноменів життя, можна було б очікувати відтворення втрачених цілісності буття і справжньої свободи людської творчості. Або, метафорично, це перехід від знакової постмодерністської хаотичної павутини-ризми до ієрархічної, множинно-цілісної фрактальної «сніжинки Коха», сенс (доцільна складність) якої виявляється тільки за умови коректного поєднання множини незімітованих, органічно-простих вихідних елементів.

І тут постає друге запитання: як оцінювати тенденції розвитку інформаційного суспільства? Незважаючи на всі ті хиби і ризики, які воно несе у собі, особливих протидій цей шлях поступу не викликає. Людство неначе загіпнотизоване темпом і масштабами змін, не відчуваючи, що сутнісно відбувається «щось не те». Цьому є багато пояснень. Насамперед, не можна ігнорувати інерційність такого типу розвитку, який розпочався, по суті, з середини минулого тисячоліття. Велику роль тут відіграє і колективний егоїзм мешканців країн «золотого мільярда», котрі поки що зацікавлені, щоб інформаційне суспільство розвивалося саме в даному напрямі. Неабияке значення має також існування в «порах» нинішньої моделі інформаційного суспільства анонімного, але могутнього й впливового світового інтернет-фінансизму, який, вдаючи, ніби нічого особливого не відбувається, знімає з усіх глобальну фінансову ренту. Нарешті, критично малою є кількість «лицарів здорового глузду», подібних до С. Лема, тим паче, що їхній розсудливий голос у часи панування піару залишається голосом волаючого у пустелі.

Втім, складається враження, що головна причина такого «непротивлення» криється саме в менталітеті того доброякісного людського загалу, поведінку якого соціологи і психологи дедалі більше пояснюють бажанням позбутися незручної крихкості «мислячої тростини», тобто свободи, незалежності світосприйняття. Як не згадати пророчі слова Ф. Достоєвського, вкладені ним в уста Великого Інkvізиторa: «Немає клопоту безперервнішого і більш болісного для людини, як, ставши вільною, відшукати скоріш того, перед ким схилитися. Але шукає людина схилитися перед тим, що вже безперечно, настільки безперечно, щоб усі люди разом погодилися на загальне перед ним схиляння».

Щоправда, сьогодні спостерігаємо схиляння не перед якоюсь зовнішньою силою, а перед своїми здобутками, перед власноруч створеним інструментарієм (схоже, це допомагає людству «зберігати лице»). Тож додамо до міркувань Станіслава Лема нові аргументи, застерігаючи, як і він, не проти інформаційно-комп'ютерної технології взагалі, а проти її «культового», неінструментального застосування в інформаційному суспільстві, куди всі ми маємо увійти.

ЗАМІСТЬ ПОСТСКРИПТУМУ

Після «Мегабітової бомби» С. Лем видав ще одну книгу, яка має аж ніяк не оптимістичнішу назву, — «Світ на краю безодні». На її презентації у Кракові автор сказав: «Я футуролог, котрий перестав любити майбутнє».

© РАЛБЧУК Олександр Миколайович. Кандидат економічних наук. Провідний науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України (Київ). 2003.

¹ [\[до тексту\]](#) У філософському плані тут доречно згадати про «безневинне зло» Св. Августина з його сутнісним «не знають, що творять».

* [\[до тексту\]](#) Автор застосовує термін «штучний інтелект» у контексті, якому за змістом більше відповідає поняття «штучний розум». Наука, якій належить ініціатива розробки штучного інтелекту, — кібернетика — дедалі більшою мірою схиляється до висновку про утопічність його «технічної» реалізації як атрибута психіки (див., напр.: П о л о н н и к о в Р. И., Ю с у п о в Р. М. Воспримет ли кибернетику XXI век // Проблемы управления и информатика. — 2001. — № 6. — С. 139–152). Сьогодні йдеться переважно про необхідність реалізації власне інтелектуальних знарядь праці (див., напр.: С у в о р о в В. В. Интеллект и интеллектуальные орудия труда (естественное и искусственное в интеллекте) // Вестник Моск. ун-та. Сер. 7, Философия. — 2000. — № 2. — С. 67–82). Саме такий підхід виправдовує наше (вимушене) використання терміна «штучний інтелект».

² [\[до тексту\]](#) Див.: Концепция виртуальных миров и научное познание. — СПб: Изд-во Русского Христиан. гуманитар. ин-та, 2000. — 320 с.

³ [\[до тексту\]](#) Н и к о л а е в С. И мыслями, и чувствами поможет людям обменяться компьютер // Не может быть. — 1999. — № 9. — С. 6.

⁴ [\[до тексту\]](#) С т е п и н В. С. Теоретическое знание. — М.: Прогресс–Традиция, 2000. — 744 с.

- ⁵ [\[до тексту\]](#) М о с к о в и ч и С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Пер. с фр. — М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. — 480 с.
- ⁶ [\[до тексту\]](#) М я с н и к о в а Л. Глобализация экономического пространства и сетевая несвобода // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 11. — С. 3–8.
- ⁷ [\[до тексту\]](#) Б у з г а л и н А. В. «Постиндустриальное общество» — тупиковая ветвь социального развития? // Вопр. философии. — 2002. — № 5. — С. 26–43.
- ⁸ [\[до тексту\]](#) К о ч е т о в Э. Г. Уйдет ли Россия в новые цивилизационные горизонты развития? // Философия хозяйства. — 2001. — № 1(13). — С. 88–96.
- ⁹ [\[до тексту\]](#) Д и в.: К а с т е л ь с М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ.— М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
- ¹⁰ [\[до тексту\]](#) Х о р у ж и й С. С. Род или недород? Заметки к онтологии виртуального // Вопр. философии. — 1997. — № 6. — С. 53–68.
- ¹¹ [\[до тексту\]](#) Там само.
- ¹² [\[до тексту\]](#) Н е к л е с с а А. И. Финансовый мир: реальные следствия виртуальных стратегий // Теоретическая экономика: реальность, виртуальность и мифотворчество. — М.: Эконом. ф-тет МГУ; ТЕИС, 2000. — С. 209–217.
- ¹³ [\[до тексту\]](#) Я н ч Э. Самоорганизующаяся Вселенная. Научный и человеческий смысл возникающей эволюционной парадигмы / Пер. с англ. // Обществ. науки и современность. — 1999. — № 1. — С. 143–158.
- ¹⁴ [\[до тексту\]](#) Д и в., напр.: Д о р о г у н ц о в С., Р а л ь ч у к О. Сталий розвиток — цивілізаційний діалог природи і культури // Вісн. НАНУ. — 2001. — № 10. — С. 16–32.

О. Ральчук

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО:
МІЖ ЕЙФОРІЄЮ СПОКУС ТА ЗАКОНАМИ УНІВЕРСУМУ

Резюме

Розглядаються позитивні й негативні тенденції розвитку інформаційного (постіндустриального) суспільства. З позицій сучасної постнекласичної науки оцінюється обмежуючий вплив законів універсуму на можливості розвитку суспільства. Констатується наростання самовідчуження людства, зумовлене лавиноподібним ускладненням його інструментального базису, що не може не викликати занепокоєння.

О. Ralchuk

INFORMATION SOCIETY:
BETWEEN EUPHORIA OF TEMPTATIONS
AND LAWS OF UNIVERSES

Summary

The positive and negative tendencies of development of an information (postindustrial) society are considered. From positions of postmodern not classical science the limiting influence of the laws of the universes on an opportunity of development of a society is estimated. The causing anxiety increase self-alienation of mankind's caused by avalanche complication of his tool basis is marked.